

РОЗДІЛ 1

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 331.522.4

Нагорна Л. В.

Київський національний торговельно-економічний університет

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ В УКРАЇНІ

Досліджено сучасний демографічний стан в Україні як основи формування людського капіталу країни. Проаналізовано забезпеченість населення України закладами охорони здоров'я, медичними кадрами та обладнанням. Визначено динаміку кількості закладів освіти усіх рівнів, а також кількість учнів, студентів, аспірантів та докторантів. Розглянуто основні суб'єкти сфери фізичної культури та спорту, а також напрями розвитку культури та мистецтва в Україні. Охарактеризовано сучасний стан фінансування розвитку людського капіталу за рахунок коштів Державного бюджету України.

Ключові слова: людський капітал, охорона здоров'я, заклади охорони здоров'я, видатки на охорону здоров'я, освіта, навчальні заклади, видатки на освіту, фізична культура та спорт, заклади культури та мистецтва, видатки на духовний та фізичний розвиток.

Постановка проблеми. Людський капітал є одним із найцінніших ресурсів у світі, він постійно оновлюється, вдосконалюється, еволюціонує, виступає важливим фактором економічного і соціального прогресу, адже людина зі сформованими здібностями, знаннями, навичками та вміннями своєю діяльністю сприяє розвитку всіх сфер національної економіки. Розвиток людського капіталу забезпечує неперервність процесу формування інновацій та вдосконалень, сприяє економічному добробуту як окремих осіб так і суспільства у цілому. Однак досягнення позитивного результату можливе лише при постійному аналізі сучасного стану та визначенні перспективних напрямків розвитку людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основоположниками теорії людського капіталу вважають Т. Шульца та Г. Беккера. Людський капітал та його роль в економічному розвитку суспільства досліджували такі українські вчені, як М.В. Волошин, А.Я. Гадзало, Л.І. Галків, О.А. Грیشнова та ін. Сучасні тенденції у сфері людського капіталу висвітлюються Державною службою статистики України, а зміни у сфері охорони здоров'я фіксуються в щорічних звітах Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Хоча українськими вченими і досліджується шляхи удосконалення розвитку людського капіталу, але задля забезпечення його належного рівня у майбутньому, а також ведення ефективної економічної політики в країні ми вважаємо, що перш за все необхідно проаналізувати сучасний стан розвитку людського капіталу, зокрема демографічні показники та показники забезпечення охорони здоров'я, освіти та духовного і фізичного розвитку в Україні.

Мета статті. Метою статті є визначення сучасного стану розвитку людського капіталу в Україні, проблем та основних перспектив його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Формування людського капіталу залежить перш за все від демографічних показників, до яких належать кількість населення, його структура з урахуванням різних ознак, природний та міграційний приріст населення.

Сучасна демографічна ситуація у країні є вкрай складною. Оскільки чисельність наявного та постійного населення в Україні щороку зменшується [1]. Так, за період з 2009 по 2013 рр. загальна чисельність населення України знизилась на 536,7 тис. осіб, з яких 188,2 тис. осіб міського та 348,5 тис. осіб сіль-

ського населення. Кількість чоловіків за цей період скоротилася на 188,8 тис. осіб, а жінок на 347,9 тис. осіб. У 2014 році кількість населення, без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, становила 42929,3 тис. осіб, тобто на 2496,9 тис. осіб менше, ніж у 2013 році.

Така ситуація зумовлена від'ємним природним приростом населення, оскільки кількість померлих значно перевищує кількість народжених, що обумовлюється значною кількістю людей похилого віку та смертністю серед молоді, особливо чоловічої статі. Так, у період 1990–2013 рр. показники дитячої смертності мали тенденцію до зниження і є меншими за середні показники країн світу. При цьому, коефіцієнт смертності дорослих у віці від 15 до 60 років на 1000 населення мав тенденцію до зростання та перевищував середні показники по країнам світу як для чоловіків, так і для жінок. Така ситуація в більшій мірі пов'язана з поступовим старінням населення України. Крім того, коефіцієнт смертності дорослих серед чоловіків у 2013 році у 2,56 рази перевищував даний коефіцієнт для жінок [2]. Ситуація з загальною чисельністю населення дещо покращується за рахунок позитивного міграційного приросту [1].

У свою чергу таке зменшення кількості населення в Україні значно ускладнює формування людського капіталу, оскільки зменшується база для його реалізації.

Структура населення у 2009–2014 рр. не зазнала значних змін. Так, значна частка у структурі населення Україні належить міським жителям. Питома вага міського населення в загальній кількості наявного населення за період з 2009 по 2013 роки зростає на 0,39%, а за 2014 рік ще на 0,14%. Зростання частки міських жителів (урбанізація), зокрема за рахунок збільшення чисельності населення великих міст, таких як Київ, Харків, Одеса, зумовлюється пошуком роботи жителями невеликих міст і сіл. Однак така ситуація є вкрай небажаною, оскільки людський капітал має формуватися у всіх сферах економіки, зокрема, і в аграрній.

Крім того, спостерігається переважання жінок в структурі постійного населення України, але їх питома вага у 2013 році порівняно з 2009 роком поступово зменшилася на 0,13%. Така ситуація зумовлено історичним фактором та підвищеним рівнем смертності внаслідок хвороб і травматизму у молодому і середньому віці. У результаті значно ускладнюється природне відтворення населення.

Основними активами людського капіталу є здоров'я, освіта, знання, вміння, кваліфікація, компетентність, цінні ділові риси, трудова і навчальна мотивація, інформованість, ефективність використання людського капіталу. Тож вважаємо за потрібне дослідити сучасний стан розвитку основних активів, що складають людський капітал та їх фінансове забезпечення.

Належний рівень розвитку людського капіталу в країні, на нашу думку, перш за все залежить від здоров'я населення в країні. Одним з показників здоров'я населення є його тривалість життя, яка в Україні майже не змінилася починаючи з 1990 року і є значно нижчою за показники тривалості життя провідних країн світу. Крім того, якщо станом на 1990 рік, основні показники дорівнювали або перевищували середні значення по країнам світу, то станом на 2013 рік очікувана тривалість життя при народженні та у віці 60 років була нижчою за середні показники. Крім того, спостерігається 10-річна різниця між очікуваною тривалістю життя при народженні чоловіків та жінок, що свідчить про надсмертність саме чоловічого населення України [2].

Таким чином, в Україні період часу за який окрема людина здатна реалізувати свій особистий людський капітал є значно нижчим ніж в провідних країнах світу та продовжує поступово скорочуватися. При цьому для накопичення людського капіталу як на особистісному, так і на мікро- та макрорівні потребують значних коштів, зусиль та часу.

Основними причинами смерті в Україні є хвороби системи кровообігу, новоутворення, зовнішні причини смерті, хвороби органів травлення, хвороби органів дихання, деякі інфекційні та паразитарні хвороби [1]. Причому питома вага кількості смертей від новоутворень у загальній кількості смертей поступово зростає і в 2013 році становила 67,31%.

Рівень здоров'я населення залежить від можливості отримання необхідних медичних послуг у відповідних закладах охорони здоров'я. У період 2009–2013 рр. спостерігається поступове скорочення кількості лікарняних закладів [1] з 2,8 тис. у 2009 році до 2,2 у 2013 році та відповідне скорочення кількості лікарняних ліжок з 431 тис. у 2009 році до 398 тис у 2013 році. Така ситуація зумовила зменшення кількості лікарняних ліжок на 10000 населення з 94,2 (2009 рік) до 88 (2013 рік). Однак, незважаючи на це, загальна кількість лікарняних ліжок (на 10 000 населення) у 2006–2012 рр. була однією із найвищих серед провідних країн світу [3]. Кількість лікарняних амбулаторно-поліклінічних закладів набула тенденцію до зростання і в 2013 році становила 122,73% від кількості закладів у 2009 році, тоді як планова ємність кількості відвідувань амбулаторно-поліклінічних закладів за зміну у 2013 р. зросла лише на 3,7% порівняно з 2009 роком. Таким чином, у 2013 році планова ємність амбулаторно-поліклінічних закладів на 10000 населення становила 229,2, що на 4,99% більша за показники 2009 року [1].

Що стосується технологій в сфері охорони здоров'я, то, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, кількість апаратів променевої терапії (на мільйон населення) в Україні хоча і перевищує середнє значення по країнах, однак є значно меншою, ніж у розвинутих країнах світу [2].

Ситуація з медичними кадрами також є досить складною, оскільки кількість лікарів усіх спеціальностей (без зубних лікарів) у період 2009–2013 рр. поступово знизилася на 8 тис. [1]. Станом на 2013 рік на 10000 населення припадає 48 лікарів, що на 2,24% нижче за показники 2009 року. Така ж ситуація склалася із середнім медичним персоналом, його кількість знизилася з 467 тис. у

2009 році до 441 тис. у 2013 році. Крім того, щільність сестринського й акушерського персоналу на 10 000 населення у 2006–2013 рр. є значно нижчою за показники більшості розвинутих країн світу. Така ж ситуація є характерною і для фармацевтичного персоналу, кількість яких на 10000 населення є нижчою за середні показники по країнам світу [2].

Таким чином, в Україні у період з 2009 по 2013 рр. спостерігається незначне збільшення закладів охорони здоров'я, тоді як кількість медичного персоналу, який має обслуговувати населення, значно скоротилася.

При цьому хоча видатки на охорону здоров'я з Державного бюджету України здійснюються не в повному обсязі, однак їх обсяг щороку зростає, залишаючись у межах 2,46%-3,19% загального обсягу видатків Державного бюджету.

В Україні існують п'ять рівнів освіти: дошкільна освіта, початкова загальна освіта, базова загальна середня освіта, повна загальна середня освіта, професійно-технічна освіта, вища освіта [4].

Для дошкільних навчальних закладів притаманна тенденція до зростання їх кількості [1]. Завдяки збільшенню загальної кількості закладів дошкільної освіти протягом 2009–2013 років на 7,74% та місць у них на 10,26% кількість дітей у таких закладах зросла на 257 тис. Це дало змогу підняти відсоток охоплення дітей відповідного віку закладами з 53% у 2009 році до 62% у 2013 році. При цьому у 2014 році кількість закладів дошкільної освіти на території України без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції становила 15 тис., що на 3,23% менше, ніж у 2009 році. Кількість місць та дітей у даних закладах також знизилася порівняно з 2013 роком, як і відсоток охоплення дітей відповідного віку закладами, який склав 56% у 2014 році.

На відміну від дошкільних закладів, кількість загальноосвітніх навчальних закладів за останні шість навчальних роки скоротилася на 3 тис. [1]. Що викликало зменшення кількості вчителів з 524 тис. у 2009–2010 навчальному році до 454 тис. у 2014–2015 н.р. Також спостерігається скорочення чисельності учнів у загальноосвітніх навчальних закладах на 16,42% за цей же період. Зокрема, в більшій мірі такі зміни відбулися за рахунок суттєвого скорочення кількості учнів у вечірніх (змінних) загальноосвітніх навчальних закладах та тих, хто навчався заочно.

Кількість випускників загальноосвітніх навчальних закладів також скоротилася [1]. Так, у 2014–2015 н.р порівняно з 2010–2011 н.р. кількість учнів, що закінчили школу II ступеня (одержали свідоцтво про базову загальну середню освіту) скоротилася на 227 тис., а учнів, що закінчили школу III ступеня (отримали атестат про повну загальну середню освіту) на 117 тис., тобто на 67,86% за останні п'ять років.

Що стосується професійно-технічних навчальних закладів, то їх кількість на території України знизилася [1] з 976 у 2010 році до 814 у 2014 році (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції). При цьому загальна кількість учнів, що були прийняті, навчаються та були випущені з даних закладів також поступово зменшується. Так, загальна кількість учнів у 2014 році скоротилася на 27,2% порівняно з 2010 роком, кількість прийнятих на 37%, а кількість випущених з даних закладів на 26,4% за цей же період.

Кількість вищих навчальних закладів в Україні за останні шість навчальних роки також знизилася [1].

Так, кількість закладів I-II рівнів акредитації на початку 2009–2010 н.р. становила 511, тоді як станом на початок 2014–2015 н.р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) їх кількість складала 387, тобто знизилася на 24,27%. Кількість прийнятих студентів скоротилася за останні п'ять навчальних роки на 46,2%. Тоді як кількість випущених фахівців за такий самий період скоротилася на 28,7%. При цьому загальна кількість студентів, що навчаються у ВНЗ знизилася з 361,5 тис. у 2010–2011 н.р. до 251,3 тис. у 2014–2015 н.р., тобто на 30,5%.

Кількість закладів III-IV рівнів акредитації в останні роки поступово зменшується. Так, їх кількість складала 350 у 2009–2010 н.р. та скоротилася на 20,86% у 2014–2015 н.р. (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції). При цьому кількість студентів за цей же період скоротилася на 35,95% та становила 1438 тис. у 2014–2015 н.р. Кількість прийнятих студентів за останні п'ять років скоротилася на 25,6%, а випущених фахівців на 25,4%.

Кількість аспірантів також зменшується. Так, станом на 2014 рік (без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції) їх кількість становила 27622, що на 20,3% менше, ніж у 2010 році. На відміну від аспірантів, кількість докторантів у 2009–2013 роках поступово збільшилася з 1463 у 2009 р. до 1831 у 2013 р., тобто на 17,3%. І лише у 2014 році скоротилася до 1759 [1].

Так само, як і у випадку здійснення видатків на охорону здоров'я, виконання Державного бюджету України за видатками на освіту виконується не в повному обсязі. При тому, що з бюджету на даний напрям виділяється значно більше коштів (6,67% - 9,87%), ніж на освіту, питома вага видатків на охорону здоров'я в загальному обсязі видатків Державного бюджету України щороку зменшується.

Забезпечення належного розвитку людського капіталу неможливе без належного розвитку фізичної культури і спорту, адже ця сфера тісно пов'язана як з забезпеченням здорової нації шляхом зацікавлення населення вести активного та здоровий спосіб життя та є частиною освітньої системи, адже сприяє навчанням та становленню нових спортсменів.

Суб'єктами сфери фізичної культури та спорту виступають різноманітні спортивні клуби, дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту вищих навчальних закладів, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту інвалідів, колективи фізичної культури, фізкультурно-спортивні товариства, спортивні федерації, а також громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості учнів та студентів [5].

У сфері культури та мистецтва в Україні представлені такі напрями, як театри, художні колективи, концертні і циркові організації, кінематографія, творчі спілки, бібліотеки, музеї і виставки, заповідники, клубні заклади. Також до культурної сфери належать засоби масової інформації, такі як телебачення і радіомовлення, преса та книговидавництво. Аналізуючи динаміку розвитку основних показників культурної сфери в Україні [1], видно, що в останні роки кількість професійних театрів залишається майже незмінною, однак кількість відвідувань поступово зростає і в 2013 році складала 6,9 млн відвідувачів за рік, що на 11,29% більше, ніж у 2009 році. Кількість концертних організа-

цій також дещо зросла, як і кількість слухачів, що збільшилася на 21,05% у 2013 році порівняно з 2009 роком. Кількість музеїв збільшилася на 109, і в 2013 році становила 608, що на 21,84% більше, ніж у 2009 році. При цьому кількість відвідувань зросла на 7,21%. При цьому у 2014 році кількість професійних театрів, концертних організацій та музеїв, а також кількість відвідувань театрів, слухачів на концертах та відвідувань музеїв за рік була значно нижчою, ніж у 2013 році.

Крім того, в Україні проходять різноманітні виставкові заходи, участь в яких приймають у тому числі й іноземні громадяни [1]. Однак кількість таких заходів, а також кількість учасників і відвідувачів поступово зменшується. Так, загальна кількість виставкових заходів, до яких входять виставки та ярмарки, знизилася у 2013 році на 154 порівняно з показниками 2009 року, тобто зменшилася на 14,3%. Кількість учасників за цей же період скоротилася на 18,69%, при цьому кількість іноземних учасників скоротилася на 4,83%, а кількість відвідувачів – на 47,34%.

Що стосується масових та універсальних бібліотек, то їх кількість за період з 2009 по 2013 рр. знизилася на 1 тис., а в 2014 році скоротилася ще на 2,2 тис. Бібліотечний фонд скоротився на 80 млн примірників у період з 2009 року по 2014 рік. При цьому кількість видань та обсяг тиражу книжок, брошур, журналів та інших періодичних видань значно зросли, тоді як кількість газетних видань та їх тираж зменшилися. Значно зріс середньодобовий обсяг телемовлення за рахунок запровадження у 2012 року всіма державними телерадіокомпаніями України телемовлення у цифровому форматі. Обсяг радіомовлення при цьому у 2013 році скоротився на 8,28% порівняно з 2009 роком [1].

Крім того, залученню громадян до культурної сфери в Україні сприяють школи естетичного виховання, до яких належать дитячі музичні та художні школи, хореографічні школи, а також школи мистецтв. Так, кількість дитячих музичних шкіл за останні шість навчальних років зменшилася на 108, а художніх на 16. Кількість шкіл мистецтва у 2013–2014 н.р. зросла на 4,98% порівняно з 2009–2010 н.р., але у 2014–2015 н.р. їх кількість скоротилася до 377, або на 14,9% показника 2012–2013 н.р. Кількість хореографічних шкіл у період 2009–2013 рр. становила 10, а у 2014–2015 н.р. скоротилася до 9 [1].

На духовний та фізичний розвиток з Державного бюджету в 2009–2014 роках виділялося 1,13–1,7% загального обсягу видатків, при чому, обсяг фактичних видатків за даним напрямком бум меншим запланованого обсягу.

Висновки і пропозиції. Формування людського капіталу на сучасному етапі значно ускладнюється у зв'язку з поступовим скороченням населення України. Крім того, через нерівномірний розподіл сільського та міського населення відбувається послаблення аграрного сектора економіки. Переважання жіночого населення над чоловічим також є негативною тенденцією, адже ускладнює забезпечення природного приросту населення, а також розвиток тих сфер економіки, що потребують залучення саме чоловічої частини населення.

Крім того, сучасний стан розвитку людського капіталу є досить складним, що зумовлюється недосконалою політикою у сферах охорони здоров'я, освіти та духовного та фізичного розвитку, а також браком коштів Державного бюджету України на розвиток даних напрямків.

У подальших дослідженнях, на нашу думку, можливою є розробка шляхів удосконалення формування державних видатків на розвиток людського капіталу в Україні з метою забезпечення належного рівня розвитку людського капіталу.

Список літератури:

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. World Health Statistics 2015. – WHO Library Cataloguing-in-Publication Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/.
3. World Health Statistics 2014. WHO Library Cataloguing-in-Publication Data [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/en/.
4. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII (із змінами та доповн.) // Відом. Верхов. Ради УРСР . – 1991. – № 34. – Ст. 451.
5. Про фізичну культуру і спорт : Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII (із змінами та доповн.) // Відом. Верхов. Ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80.

Нагорная Л. В.

Киевский национальный торгово-экономический университет

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УКРАИНЕ

Резюме

Исследовано современное демографическое состояние в Украине как основа формирования человеческого капитала страны. Проанализирована обеспеченность населения Украины учреждениями здравоохранения, медицинскими кадрами и оборудованием. Определена динамика количества учебных заведений всех уровней, а также количество учащихся, студентов, аспирантов и докторантов. Рассмотрены основные субъекты сферы физической культуры и спорта, а также направления развития культуры и искусства в Украине. Охарактеризовано современное состояние финансирования развития человеческого капитала за счет средств Государственного бюджета Украины.

Ключевые слова: человеческий капитал, здравоохранение, учреждения здравоохранения, расходы на здравоохранение, образование, учебные заведения, расходы на образование, физическая культура и спорт, учреждения культуры и искусства, расходы на духовное и физическое развитие.

Nagorna L. V.

Kyiv National University of Trade and Economics

CURRENT STATE OF HUMAN CAPITAL DEVELOPMENT IN UKRAINE

Summary

In the article is investigated the current demographic situation in Ukraine as a basis for the formation of human capital of the country. The ensuring of Ukraine's population by health institutions, medical personnel and equipment is analyzed. In the article is also defined the dynamics of the number of educational institutions of all levels and the number of students, postgraduates and doctoral students. The main subjects of the sphere of physical culture and sport, as well as the directions of the development of culture and art in Ukraine is reviewed. The current state of funding of human capital development from the State Budget of Ukraine is characterized.

Keywords: human capital, health care, health care institutions, health care expenditures, education, educational institutions expenditures on education, physical culture and sports, cultural and artistic institutions, expenditures on spiritual and physical development.

УДК 338.242

Петрук І. П.

Тернопільський національний економічний університет

ФІНАНСОВІ ЧИННИКИ ПОДОЛАННЯ КРИЗ ТА СТИМУЛЮВАННЯ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Проведено дослідження впливу антикризового управління національною економікою в умовах глобалізації. Визначено вплив на економіку управління з боку антикризового управління та умов глобалізації в економіці країни. Основним елементом глобалізації є розширення світової торгівлі шляхом усунення або зниження торговельних бар'єрів, таких як імпорتنі тарифи. Конкретизовано економічні підходи до формування та впровадження принципів та методик подолання кризових ситуацій в економіці.

Ключові слова: глобалізація, інновації, наддержавне управління, нова економіка, модель економіки, соціально-економічні виклики, модернізація економічної системи.

Постановка проблеми. Виникнення антикризового управління в національній економіці пов'язано з нестабільністю економіки країни до кризових ситуацій. Впровадження в національній економіці антикризового управління в умовах глобалізації, глобалізація, в свою чергу, перетворює сучасний світовий порядок у планетарному масштабі, втілює ідею щодо майбутньої єдності людської спільноти

при збереженні самотності її складових. Якісне зрушення в структурі і динаміці світової економіки на сучасному етапі виявляється в зростанні відкритості національних економік. Для економіки України необхідна глобалізація, так як вона полягає в розширенні й ускладненні взаємозв'язків і взаємозалежностей як окремих індивідів, так і національних держав, що знаходить безпосереднє відображення в